

Slovenska akademija znanosti in umetnosti
Slovenska matica
Evangeličanska cerkev AV v Republiki Sloveniji
Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija

Ob tristoletnici rojstva Števana Küzmiča

Zbornik povzetkov
Uredil Marko Jesenšek

Ljubljana, Murska Sobota
11. in 12. oktober 2023

CIP – Kataložni zapis o publikaciji

Števan Küzmič (1723, Strukovci – 22. december 1779, Šurd, Madžarska)

Števan Küzmič, od njegovega rojstva letos mineva 300 let, je po osnovni šoli nadaljeval izobraževanje na višji evangeličanski šoli v Šopronu, nato v Győru/Gjuru in Bratislavi, kjer je študij tudi zaključil. Leta 1751 se je zaposlil kot učitelj v artikularnem kraju Nemescsó/Čobin, kjer je nasledil dotedanjega učitelja, svojega rojaka in pisca *Réda zvelicsánsztva* (1747) Mihaela Severja. Na Küzmiča je takrat pomembno vplival ugledni bratislavski duhovnik Samuel Wilhelm Serpilius, ki je v latinskem pismu (datirano 29. oktobra 1751) med drugim takole spodbujal Küzmiča na njegovi življenjski poti:

Zapomni pa si dobro [...], da nikdar ne odnehaš služiti svojemu prekmurskemu slovenskemu narodu z vsemi načini, kar jih je možnih, z namenom, da širiš med njimi odrešilno spoznanje krščanskega nauka in prizadevnost za resnično pobožnost. In tako ti hočem biti spodbudnik, da za doseg tega cilja sestaviš najprej v svojem prekmurskem slovenskem jeziku knjigo, ki jo imenujejo Abecednik, da bi lahko starši, ki znajo brati, doma učili svoje otroke branja; dalje, da v ta jezik natančno prevedeš Mali katekizem blaženega Lutra, takšnega, kot je, brez vsakega dostavka. Po preteku časa pa bi lahko z božjo pomočjo in v strahu božjem usmeril svojega duha in svoje delo v to, da bi dobro uredil in zbral v posebno knjižico izreke svetega pisma, ki največ dokazujejo, ali kar bi bilo še najbolj zaželeno, da bi točno prevedel Novi zakon.

Küzmič je življenje resnično posvetil služenju svojim rojakom, kar dokazujejo njegova dela v maternem jeziku in s tem tudi izpolnitev Serpiliusovega programa. Po *Abecedniku* in *Katekizmu* (danes sta izgubljena) je leta 1754 pripravil *Vöre krsztsánszke krátki návuk*, tj. učbenik za šolske in domače potrebe z osnovami krščanstva za utrjevanje vere. Leta 1755 je nastopil službo evangeličanskega duhovnika v drugem artikularnem kraju, Šurdu, kjer si je ustvaril družino, tam pa je tudi umrl. V Šurdu je prevedel in pripravil za tisk svoje življenjsko delo *Nouvi zákon* (1771; ponatisi 1817, 1848, 1883, 1928; faksimile 1999), prevod Nove zaveze Svetega pisma iz stare grščine in s tem postavil normo in predpis prekmurskega knjižnega jezika. Gre za enega najpomembnejših dogodkov iz kulturne zgodovine Slovencev, ki je predramil

Slovensko krajino in narodnoprebudno ter jezikovno ozavestil Slovence med Muro in Rabo, hkrati pa je odločilo vplival na poenotenje slovenske knjižne norme sredi 19. stoletja.

Küzmič je pripravil za verske in šolske potrebe tudi pesmarico, ki jo je dopolnjeno leta 1789 objavil njegov naslednik v Šurdu Mihael Bakoš –*Nouvi Gráduvál* je prva tiskana evangeličanska pesmarica.

Delo Števana Küzmiča je v 19. stoletju nadaljeval evangeličanski duhovnik Janoš Kardoš, ki je umrl pred 150 leti.

Literatura

Vili KERČMAR, 1995: *Evangeličanska cerkev na Slovenskem*. Murska Sobota: Evangeličanska cerkev v Sloveniji.

Antoša LESKOVEC in dr. (ur.), 1974: *Zbornik Štefana Küzmiča: gradivo s simpozija ob 250-letnici rojstva*. Murska Sobota: Pomurska založba.

Franc ŠEBJANIČ, 1976: *Štefan Küzmič in njegovo delo*. Murska Sobota: Pomurska založba.

Klaudija SEDAR (ur.), 2021: *250-letnica Küzmičevega Nouvega zákona. Zbornik povzetkov*. Murska Sobota: Zavod Primoža Trubarja.

Program simpozija – prvi dan

Ljubljana, 11. 10. 2023

- 9.00 Otvoritev simpozija (Velika dvorana SAZU, Novi trg 3)
- 9.20–9.40 **Marko Snoj:** O priimku *Küzmič*
- 9.40–10.00 **Vincenc Rajšp:** Slovenski protestanti v Prekmurju v času artikularnih in tolerančnih cerkva in cerkvenih občin
- 10.00–10.20 **Klaudija Sedar:** Küzmičevo delovanje v artikularnih krajih
- 10.20–10.40 **Leon Novak:** Küzmičevi nasledniki reformatorji
- 10.40–11.00 **Nina Ditmajer:** Hibridne zbirke besedil v prekmurskem jezikovnem prostoru
- 11.00 Odmor
- 11.30–11.50 **Geza Filo:** Küzmičeva skrb za vero v materinščini
- 11.50–12.10 **Fanika Krajnc-Vrečko:** Teološka antropologija Števana Küzmiča med izvirstnostjo in tradicijo
- 12.10–12.30 **Irena Avsenik Nabergoj:** Vsebinske in slogovne značilnosti tematizacij vrline ljubezni v izvirstniku in v Küzmičevem prevodu *Nouvoga Zákona* (1771)
- 12.30–12.50 **Mirko Bratuša:** Osnutek spomenika Števanu Küzmiču in prekmurskemu knjižnemu jeziku
- 13.00 Kosilo
- 15.00 Nadaljevanje simpozija (Dvorana Slovenske matice, Kongresni trg 8)
- 15.00–15.20 **Janez Balažic:** Obdobje Števana Küzmiča v umetnostnozgodovinski luči
- 15.20–15.40 **Marko Jesenšek:** Števan Küzmič v Smejevi prekmuriani
- 15.40–16.00 **Franci Just:** Prvi zapis o Küzmičevem *Nouvem Zákonu*, prekmurskih Slovincih in njihovem jeziku
- 16.00–16.20 **Vlado Nartnik:** Od Primoža Trubarja do Števana Küzmiča
- 16.20 Odmor
- 16.40–17.00 **Vesna Mikolič:** Trubarjevo in Küzmičevo nagovarjanje bralcev v predgovorih k njunim delom
- 17.00–17.20 **Diana Košir:** Semantično-pragmatični vidiki Dalmatinovega in Küzmičevega prevoda Matejevega evangelija
- 17.20–17.40 **Akoš Dončec:** Števan Küzmič in Ivan Rupert Gusić
- 17.40–18.00 **Nina Zver:** Jezik Küzmičevih pesmi v *Vöre krščánske krátkem návuku*
- 18.00–18.20 **Aleksander Erniša:** Küzmičev *Oča naš*
- 18.30 Zaključek prvega dne simpozija

Program simpozija – drugi dan

Murska Sobota, 12. 10. 2023

- 10.00 Pozdravni nagovor škofa Evangeličanske cerkve AV v RS
Leona Novaka (Evangeličanski center Murska Sobota,
Slovenska ulica 17)
- 10.15–10.35 **Marko Snoj**: Priimek *Küzmič*
10.35–10.55 **Marko Jesenšek**: Števan Küzmič in njegov čas
10.55–11.15 **Franci Just**: Prvi zapis o Küzmičevem *Nouvem Zákonu*
11.15–11.35 **Klaudija Sedar**: Küzmičevo delovanje v artikularnih krajih
- 11.35 Odmor
- 12.00–12.20 **Janez Balazic**: Umetnostnozgodovinska podoba Prekmurja
Küzmičevem času
12.20–12.40 **Fanika Krajnc-Vrečko**: Küzmičeva teološka antropologija
12.40–13.00 **Mojca Kumin Horvat**: Prekmursko narečje slovenskega jezika v
Radgonskem kotu v Avstriji
13.00–13.20 **Akoš Dončec**: Števan Küzmič in Ivan Rupert Gusić
- 13.20 Zaključek simpozija

Organizacijski in programski odbor simpozija

Akademik prof. dr. Marko Jesenšek, predsednik Organizacijskega odbora simpozija, SAZU
in Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta

Red. prof. dr. Vesna Mikolič, vodja Odseka za slovenski jezik pri Slovenski matici

Dr. Klaudija Sedar, direktorica Zavoda Primoža Trubarja Murska Sobota

Častni odbor simpozija

Akademik prof. dr. Peter Štih, predsednik SAZU, predsednik Častnega odbora simpozija

Dr. Aleš Gabrič, predsednik Slovenske matice

Mag. Leon Novak, škof Evangeličanske cerkve AV v Republiki Sloveniji

Marjan Šiftar, predsednik Ustanove dr. Šiftarjeva fundacija

SEMANTIČNO POLJE *BOŽJE* IN *ČLOVEŠKE LJUBEZNI* V KÜZMIČEVEM PREVODU NOVE ZAVEZE (1771)

Irena Avsenik Nabergoj, Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, Inštitut za Sveto pismo,
judovstvo in zgodnje krščanstvo, Poljanska cesta 4, SI 1000 Ljubljana; ZRC SAZU,
Inštitut za kulturno zgodovino, Novi trg 2, SI 1000 Ljubljana,
irena.avszenik-nabergoj@zrc-sazu.si

Primerjava rabe besed semantičnega polja *Božje* in *človeške ljubezni* v izvirniku Svetega pisma in v antičnih prevodih, ki so vplivali na razvoj evropskih jezikov, mora upoštevati jezikovne, literarne in hermenevtične danosti izvirnih bibličnih jezikov in vplivnih prevodov. Med antičnimi prevodi je za razvoj evropske duhovne kulture izjemnega pomena latinski prevod z oznako Vulgata, ki je v nekaterih obdobjih za celotno Sveto pismo Stare in Nove zaveze imel skoraj enako avtoriteto kot izvorno hebrejsko, aramejsko in grško besedilo Stare zaveze in grško besedilo Nove zaveze. Prispevek o Küzmičevem prevodu Nove zaveze (*Nouvi zákon*, 1771) raziskuje semantično polje *Božje* in *človeške ljubezni* v grškem izvirniku Nove zaveze, v latinski Vulgati, v prevodu Števana Küzmiča (1771) in v najnovejšem slovenskem prevodu Svetega pisma (jeruzalemska izdaja 2023). Z analizo daljših in tematsko homogenih odlomkov s tematiko *Božje* in *človeške ljubezni* želim ugotoviti stopnjo Küzmičeve odvisnosti od grškega izvirnika, latinske Vulgate in od stanja prekmurskega jezika v njegovi dobi. Edinstvena je Küzmičeva specifična raba pojma ljubezni, po kateri verjetno izstopa med vsemi slovenskimi in tujimi prevajalci Svetega pisma. Za pojem ljubezni izmenično uporablja dve različni besedi: lubezen in lubeznost. Primerjalni pregled besedišča, literarnih oblik in sloga bo pokazal, koliko se Küzmičev prevod razlikuje od grškega izvirnika zaradi odvisnosti od Vulgate ter koliko se razlikuje tudi od drugih slovenskih in tujih prevodov. Za razliko od Stare zaveze Nova zaveza ni obremenjena z večjimi tekstnokritičnimi problemi, zato so vprašanja skladnosti ali morebitnih odmikov od izvirne dikcije besednih zvez, rabe metafor in izvirnosti sloga hitro opazna. Stopnja skladnosti z

jasnostjo in doslednostjo izražanja v izvirniku je torej zanesljivo merilo za presojanje kakovosti prevoda po vsebini in obliki. Celostna primerjava med izvirnikom in prevodnimi rešitvami sicer omejenega obsega besedil lahko dokaj zanesljivo prikaže stopnjo vsebinske in oblikovne kakovosti nekega prevoda po merilih moderne teorije o prevajanju in po merilih specifičnih postavk, ki veljajo za prevajanje Svetega pisma.

Analiza semantičnega polja *Božje in človeške ljubezni* zajema odlomke, ki sestavljajo vsebinsko in strukturalno enoto: 1. Največja zapoved (Mt 22,34-40; Mr 12,28-34; Lk 10,25-28); 2. Ljubezen do sovražnikov (Mt 5,43-48; Lk 6,27-35); 3. Vez ljubezni v vinski trti (Jn 15,1-17); 4. Pri izviro ljubezni (1 Jn 4,7-5,5); 5. Hvalnica ljubezni (1 Kor 13). Primerjalna analiza v okviru večjega števila evropskih in slovenskih prevodov bo omogočila opredeliti posebnosti Küzmičevega pristopa.

300 let
rojstva Števana Küzmiča

OBDOBJE ŠTEVANA KÜZMIČA V UMETNOSTNOZGODOVINSKI LUČI

Janez Balažič, Sebeborci 100, SI 9221 Martjanci, janez.balazic@guest.arnes.si

V težkih okoliščinah 16. in domala celem 17. stoletju, ki so jih zaznamovali nenehno preteči turški vpadi, je deloma zastala tudi umetnostna produkcija. Na duhovno življenje prekmurskega človeka je seveda močno vplivala verska, zlasti luteranska in kalvinistična misel. Zgodovinski viri poročajo o starejših (*ab catholicis*) svetiščih, kjer je ob liturgičnih prilagoditvah močno trpela zlasti starejša cerkvena notranja oprema. Prva protireformacijska znamenja in baročne norme je zaznati šele po sredini 17. stoletja in okoli leta 1700, že po zmagi nad Turki, ko se je začela preoblikovati družbena klima. Uveljavljale so se nove vzpodbude – pri nas gre za novo stopnjo pobožnosti, ki se seveda odraža tudi v umetnostni produkciji. Zato ni nič nenavadnega, če so se plemiški mecenji za opremo svojih domovanj in kot zavetniki cerkva ozirali po srednjeevropskem okolju ter skupaj s klerom tkali vezi, ki so poslej razpoznavno prispevale k umetnostnemu značaju prekmurskega kulturnega prostora. Le tako si je namreč mogoče razložiti številne importe iz štajerskih delavnic.

Tradicionalno povezanost prekmurskega kulturnega miljeja na Štajersko in posebej na Radgono, potrjujejo številne umetnine po sredini 18. stoletja z oltarnimi slikami Jožefa Digla v Martjancih in Tišini. V zadnji četrtini 18. stoletja je znaten delež pripadel radgonskemu mojstru Johannesu (Baptistu) Kleinu, ki je za ž. c. v Gornji Lendavi (Grad) leta 1778 izdelal glavni oltar, 1791 pa še oltarje v Martjancih. Med pomembne štajerske mojstre, ki po svoje utrjujejo tezo o prekmursko-štajerski umetnostni navezi, prištevamo še graškega slikarja Matthiasa Schifferja. Baročni oblikovni kanon se je po patentu Jožefa II. iz leta 1781 uveljavil tudi pri gradnji evangeličanskih cerkva. V smislu stavbnega značaja in stilnih adaptacij tako prvine poznega baroka zaznamujejo tudi evangeličanski cerkvi v Puconcih iz leta 1784 ter v Križevcih

iz leta 1785. Turški vpadi, slabe materialne razmere, sobivanje in tudi trenja med različnimi verskimi skupnostmi, kratka, ne ravno ugodne okoliščine za umetnostno plodovito življenje so prispevale k temu, da se tod barok v vseh svojih stopnjah umetnostnega razvoja ni nikoli zares razbohotil in se docela izživel. Zdi se, da je v umetnostnem dogajanju 18. stoletja v Prekmurju šlo za izrazito retardirane pojavne oblike baroka oz. za uveljavitev tistih slogovnih pobud, ki bi drugod predstavljale zdavnaj preživeli skupek stilnih reminiscenc. Umetnostna produkcija Küzmičevega časa se je v primerjavi s srednjeevropskimi dosežki 14. in 15. stoletja okrepila zlasti na jezikovno-literarnem področju in tako je v kulturno-etničnem pogledu zarisovala naprednejši civilizacijski razvoj.

*300 let
rojstva Števana Küzmiča*

OSNUTEK SPOMENIKA ŠTEVANU KÜZMIČU IN PREKMURSKEMU KNJIŽNEMU JEZIKU

Mirko Bratuša, SAZU, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana; Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Kardeljeva ploščad 16, SI 1000 Ljubljana, mirko.bratusa@pef.uni-lj.si

Spomenik ni pozabljen kup kamenja ali bron ob poti. Spomenik je celovita izkušnja in del te je tudi simpozij ob tristoletnici rojstva Števana Küzmiča.

Mestni park v Murski Soboti se je sprva zdel umevna lokacija za postavitev Küzmičevega obeležja, saj je v njem že več spomenikov, zato je pobudnik razmišljal o še enem takem v vrsti. Podoba Števana Küzmiča ni znana in ponujala se je zahteva o spomeniku v obliki knjige. Včasih so razne ideje in želje naročnikov lahko osvežujoče, tokrat ni bilo tako. Vendar pa je strokovna komisija določila novo lokacijo ob križišču Kocljeve in Slomškove ulice. Ta odločitev je seveda spremenila način razmišljanja in koncept spomenika. V novem okolju se ni bilo več potrebno prilagajati obstoječim obeležjem v parku. Prostor je bolj odprt, zato sem izkoristil asociacije na prekmursko ravnico in kontrast, ki ga začutiš ob vsem, kar se dviga iz nje.

Zamislil sem si spomenik kot naravno odprto ploskev z izstopajočo kulturno formo. Gre za metaforo Prekmurja, v kateri je vsak človek pokončen (živi) steber jezikovne dediščine, knjiga pa je streha znamenja in se nikoli dokončno ne zapre. Forma je vselej odvisna od uporabljenih materialov in tehnologije – vedno se odločam za take, ki izražajo duh časa, to pa seveda vpliva na obliko in njen izraz. Nekoč je bil za spomenik primeren vertikalno postavljen monolit, kasneje morda bronasti konjenik, danes pa je to lahko duh zemlje ali lupina v praznini. V prostoru, kamor naj bi bil umeščen spomenik, izbrano zelenico zamejujejo stara platana in mlada drevesa trnate gledičevke, mimo njih pa hodijo ljudje s pametnimi telefoni. V odprtem prostoru sem razgrnil koncentrično širjenje tlakovanih kolobarjev v travi s središčno vertikalno, ki se stopenjsko dviga v prostor. Črke in besede v Küzmičevi knjižni prekmurščini

ustvarjajo raster na površini, so kot koža s sledjo časa, ki jo začutiš le z dotikom.

Osnutek Spomenika se je, kot vedno, razvil pod vplivom več dejavnikov.

Realizacija je morda utopija. Nič za to, tu je! Je že spomenik.

*300 let
rojstva Števana Kuzmiča*

HIBRIDNE ZBIRKE BESEDIL V PREKMURSKEM JEZIKOVNEM PROSTORU

Nina Ditmajer, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede,
Novi trg 2, SI 1000 Ljubljana, nina.ditmajer@zrc-sazu.si

Knjige religioznega značaja so v preteklih stoletjih pogosto predstavljale pravo mešanico literarnih in neliterarnih žanrov, ki so duhovnikom služile kot pripomoček za izvajanje obredov v cerkvi in poučevanje ljudstva. Zaradi pomanjkanja knjig v prekmurskem jeziku je tudi Števan Küzmič svoje delo *Vöre krsztsánszke krátki návuk* (1754) sestavil iz poučnega dela, molitev in pesmi, prav tako kot njegov predhodnik Mihael Sever (*Réd zvelicsánszta*, 1747). Tovrstna hibridnost se ne zaključí s prvimi samostojnimi natisi molitvenikov in pesmaric, saj pesmi in molitve vsebujejo številni tiski iz 18. in 19. stoletja.

Prvi natisnjeni prekmurski molitvenik je *Pomoucs bete'snih i mirajoucsih* (1781) katoliškega duhovnika Mikloša Küzmiča. Bolj znana je njegova *Kniga molitvena* (1783), ki se je ponatiskovala vse do leta 1942, vsebovala pa je tudi pesmi. Molitveni del v drugi izdaji (1796) obsega dve tretjini celotne knjige (170 strani od 277), medtem ko se je pesemski repertoar v Borovnjakovih izdajah (12. izdaja leta 1864) tako zelo povečal, da knjige, čeprav je obdržala stari naslov, ne moremo več imenovati samo molitvenik, ampak tudi pesmarica. Sedaj molitveni del obsega samo še tretjino celotne knjige (strani 170 od 419). Ko je leta 1893 bila natisnjena samostojna katoliška cerkvena pesmarica *Krscsanszko katholicsanszke cerkvene pesmi*, se je molitvenik, ki ga je leta 1904 predelal Jožef Sakovič, bistveno skrajšal.

Prekmurski protestanti so prvo pesmarico natisnili že leta 1789 (Mihael Bakoš, *Nouvi graduval*), prvi molitvenik pa jim je leta 1797 priskrbel Števan Sijarto. Zato v drugem natisu *Nouvega zakona* Š. Küzmiča (1817) dodajanje molitev ni bilo več potrebno. Hibridnost pa so ohranili katekizmi in šolske knjige, ki še naprej vsebujejo krščanski nauk, molitve in krščanske pesmi za otroke

(Barla: *Diktomske, versuske i molitvene kni'zicze*, 1820; Janoš Kardoš: *D. Luther Martina mali katekismus*, 1837).

Prepisovalna tradicija in obstoj rokopisov pričata, da knjige tudi v času povečane produkcije in bralne pismenosti v 19. stoletju še niso dosegle vseh slojev prebivalstva. Predvsem je to veljalo za pesmarice, katerih število se je v 19. stoletju bistveno povečalo, predvsem med prekmurskimi katoliki. Literarno hibridnost izpričujejo le redki rokopisi, npr. leta 1780 napisana Horvatova pesmarica iz Gornjega Senika (ŠAMS Ro 1) in Prekmurski rokopis iz 17. ali 18. stoletja (PIŠK MS fasc. 121) poleg pesmi vsebujeta še svetopisemske odlomke, Borovnjakova pesmarica iz let 1858–71 (PIŠK MS Ro 3) pa še molitve.

*300 let
rojstva Števana Küzmiča*

ŠTEVAN KÜZMIČ IN IVAN RUPERT GUSIĆ

Akoš Anton Dončec, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor; doncsecz.akos@gmail.com

Kajkavski prevod Nove zaveze (*Novi Zakon*) je nastal okoli 1820 na pobudo zagrebškega škofa Maksimilijana Vrhovca, ki je organiziral društvo za prevajanje Svetega pisma v hrvaščino (kajkavščino). Hrvati v zagrebški škofiji so spremljali sosednje Slovence, ki so že imeli svoje prevode.

Kajkavsko Novo zavezo je prevedel Ivan Rupert Gusić. Rokopis hranijo v Metropolitanski knjižnici v Zagrebu. Čeprav se ne sklicuje na Števana Küzmiča, npr. v Vrhovčevih pismih ima Gusićev prevod mnogo podobnosti s Küzmičevim prevodom, npr. v besedju in rabi deležnikov in deležij na -č in -ši. Glede besedja je Gusićev prevod podoben tudi Japljevi *Bibliji*. Besedne podobnosti so: (1) enako besedje pri Gusiću, Küzmiču in Japlju: **G:** *kupili jesu za nje njivu lončarevu za pokopališče prihodnikov*; **K:** *küpili so za njé edno njivo lončársko na pokopálišče tühéncov*; **J:** *so kupili za nje eniga lončarja nivo sa pokopališe tim ptujim* (Mt 27,7); (2) enako besedje pri Gusiću in Japlju: *da nijeden bludnik, ali nečistnik ali skupec, kaj je bolvanov služba, ima odvečtvo vu kraljestvu Kristuševem*; **J:** *de obeden loternik, ali nečistnik, ali lakomnik (kateru je malikovanje) nima erbšine v Kristusovim inu Božjim krajlestvi* (Ef 5,5); (3) enako besedje pri Gusiću in Küzmiču: *razišla se jesu vsa čreva njegova*; **K:** *vö so se njemi vlejala vsa črejva njegova* (Apd 1,18)

V Küzmičevem in Gusićevem prevodu se pogosto rabijo deležniki in deležja na -č in -ši. Kajkavščina in prekmurščina sta namreč ohranili te glagolske oblike, medtem ko so v osrednji slovenščini izginile. Japelj ni poznal *Nouvega zákona*, zato v svojem prevodu teh deležniško-deležijskih skladov ne uporablja tako kot npr. kasnejši osrednjeslovenski avtorji (npr. Matevž Ravnikar). Gusić je večkrat uporabljal deležja in deležnike na istem mestu kot Küzmič: **G:** *I vlezučé nisu našle telo Gospona Jezušá*; **K:** *I notri idoucse nej so najšle Gospon Jezušá tejlo* (Lk 24,3). *Delavci pak, pograbišči pak sluge njegove*; **K:**

*I delavci prijavši službe njegove (Mt 21,35); se pa oba prevajalca v tej rabi tudi razlikujeta: Potrebujuci milostcu od njega, da bi zapovedal dopeljati njega vu Jeruzalem, prestirajuci zasede, da bi vumorili njega na putu; **K:** Ka bi vćino tou milošćo žnjimi prouti njemi; naj ga pošle vu Jeružalem, da bi ga zaseli i na pouti bujli (Apd 24,3). **G:** Koji pograbišči njega zbili jesu; **K:** Oni so ga pa prijali i zdrli (Mr 12,3).*

*300 let
rojstva Števana Kuzmića*

KÜZMIČEVA SKRB ZA VERO V MATERINŠČINI

Geza Filo, Evangeličanska cerkvena občina Ljubljana,
Gospodsvetska cesta 9, SI 1000 Ljubljana, geza.filo@siol.net

Letos mineva 300 let od rojstva Števana Küzmiča, evangeličanskega duhovnika, slovitega pisatelja, prevajalca in učitelja, katerega življenjsko delo je prevod Nove zaveze z naslovom Nouvi Zákon ali Testamentom. Dvesto dvajset let po Trubarju se je oglasil Števan Küzmič, ki je kakor Primož Trubar dal svojim rojakom doma in po svetu, čeprav je živel v tujini, najmočnejše impulze za njihovo v prvi vrsti versko in potem še narodnostno življenje. Ker tudi on ni mogel svojega pastoralno teološkega poslanstva opraviti zgolj ustno, se je osredotočil na literarno področje v materinščini. Poleg Vöre krščanske kratki navuk (1754) je njegovo najpomembnejše delo prevod Nove zaveze (1771) v prekmurščino. S tem prevodom je prekmurščina dobila pravo knjižno osnovo in je do danes ostal največja zakladnica prekmurskega besedišča.

V predgovoru k Nouvemu Zákonu ali Testamentomu je zapisano, da Bog skrbi za ves človeški rod tudi glede preskrbe z Božjo besedo, da ima "Gospodin Bog na ves slovenski narod svojo božansko skrb..." Tega se je zavedal že Franc Temlin, ki je leta 1715 v prekmurščino prevedel Lutrov Mali katekizem kot učbenik o veri.

Če se navežem na svetopisemsko govorico, smo, tudi kar se prekmurščine tiče, pozabili na besedo vera, v ospredje pa postavili vse druge "učbenike." Jezik je bil za protestante vsa stoletja velik izziv. Vprašanje jezika je močno povezano z vprašanjem širjenja evangelija, s poznavanjem naše vere. Verujemo lahko le v materinem jeziku. Govorjenemu jeziku, besedi, smo se navadili prisluhniti šele, ko je razumljiv, neposreden in zapisan. Jezik Svetega pisma je bil ob nastanku jezikovno izrazito moderen. Prežet je bil z mnogimi besedami tistega časa, metafore so bile neposredno vezane na takratno vsakdanje življenje, nihče se ni skrival za lepo donečimi besedami. Bile so materinske in razumljive. Doživeti živo Božjo besedo v materinščini danes pomeni vživeti

se v Kristusov jezik, v tedanji svet, v tedanjo retoriko in jo znati prenesti v naš svet ter prilagoditi tistim, ki jih želimo nagovoriti. Protestantski duhovniki in pisci so se vedno zavedali, da je jezik podoben živemu organizmu. Ta pa se ves čas razvija in spreminja tako, da ga ljudje razumejo. Prekmurščina, ki so nam jo nekoč zapisali, je danes podoba zrelega jezika. Takšnega jezika pa ne določajo jezikoslovci, določa jih svet, v katerem živimo. Jezikoslovci ga popisujejo, usmerjajo z nasveti in skušajo odgovarjati na trenutne izzive.

Prekmurščina kot majhen jezik je obstala, ker je bila za prekmursko skupnost združevalni simbol vere. Drugega Prekmurci niso imeli, skupnost je bila definirana s prekmurščino kot maternim jezikom.

*300 let
rojstva Števana Küzmiča*

ŠTEVAN KÜZMIČ V SMEJEVI PREKMURIANI

Marko Jesenšek, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenske jezike in književnosti, Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor:
Slovenska akademija znanosti in umetnosti, II. razred za filološke in literarne vede,
Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana, marko@jesensek.si

Rojeni Prekmurec, Bogojančar, mariborski škof, teolog, pesnik, pisatelj in prevajalec Jožef Smej (1922–2020) je bil veličina na področju prekmurskega jezika, literature in kulture, katoliški duhovnik, ki je s svojim ugledom in položajem v katoliški cerkvi razširjal vedenje o cerkvenih piscih ter njihovem prizadevanju za obstoj slovenstva med prekmurskimi katoličani in protestanti. Med prekmurskimi pisci je osrednjo vlogo priznaval protestantu Števanu in katoliškemu soimenjaku Miklošu Küzmiču. Dokazal je, da sta bila najpomembnejša utemeljitelja prekmurskega knjižnega jezika v 18. in na prelomu 19. stoletja. Protestantskega duhovnika Števana Küzmiča je predstavil kot »prekmurskega pisatelja v 18. stoletju«, in sicer mu je namenil tudi samostojno poglavje v biografskem romanu o Miklošu Küzmiču (*Po sledovih zlatega peresa*, 1980). V več znanstvenih razpravah o Števanu Küzmiču so ga zanimali npr. njegovi prevodi psalmov (ki razodevajo »pesniški duh Števana Küzmiča), Küzmič kot prevajalec perikop iz Stare zaveze Svetega pisma, analiziral in razlagal je njegove Predgovore, predvsem pa je natančno preštudiral jezik *Nouvega zákona* in ga predstavil v luči sodobnega ekumenizma. Glede prekmurskega knjižnega jezika je dokazal, da se Mikloš Küzmič pri prevajanju *Szvéth evangyeliomov* (1780) ni neposredno naslanjal na jezik Števanovega novozaveznega prevoda iz grščine, kljub temu pa je nadaljeval jezikovno tradicijo sorodnika in protestantskega duhovnika iz Strukovec. Pri tem je tudi dokazal, da »stari slovenski jezik (tako imenujeta prekmurščino oba Kiizmiča) ni hrvaški jezik« oz. knjižna kajkavščina:

Oba Küzmiča, Števan, evangeličan, in Mikloš, katoličan, sta tako rekoč utemeljila svoj *stari slovenski jezik*. Kako lepo npr. zveni stavek iz stare biblije, izdane v Prekmurju: »Goljat je nosil ribnolüskasti prsnjek« (1 Sam 17,5).

Namesto *luskinast oklep*, prekmurska biblija to plastično opiše z besedama, ki vsebujeta tri pojme: *riba*, *lüska* in *prsi*. Zares, izrazna moč prekmurščine!

Posebno mesto v Smejevem raziskovanju življenja in dela Števana Küzmiča ima tudi prevod njegovega nagrobnega napisa – v latinščini si ga je sestavil Števan Küzmič, dopolnil pa ga je njegov šurdski naslednik Mihael Bakoš.

*300 let
rojstva Števana Küzmiča*

PRVI ZAPIS O KÜZMIČEVEM *NOUVEM ZÁKONU*, PREKMUSKIH SLOVENCIH IN NJIHOVEM JEZIKU

Franci Just, Srednja poklicna in tehniška šola Murska Sobota,
Šolsko naselje 12, 9000 Murska Sobota, franci.just@guest.arnes.si

Spričo posebnih zgodovinskih okoliščin, ki so jim pred letom 1919 onemogočale družbeno-politično in jezikovno-kulturno sobivati z rojaki na Kranjskem, Koroškem, Štajerskem, Goriškem in Tržaškem, so prekmurski Slovenci v 18. stoletju izoblikovali svoj knjižni jezik, ki ga je normiral Števan Küzmič v prevodu Nove zaveze. *Nouvi zákon* (1771) je zaradi veličine prevodnega dejanja samega in zaradi jezikovnih posebnosti, ki so izhajale iz panonskoslovenske jezikovne tradicije in arhaičnih leksikalno-oblikovnih nanosov, od vseh prekmurskih knjig vzbudil največ zanimanja med jezikoslovci in literarnimi zgodovinarji. Doslej je veljalo, da sta jezik *Nouvega zákona* predstavila Jernej Kopitar (1908) in Josef Dobrovsky (1814). Najnovejše odkritje pa kaže, da je pisal o prekmurskih Slovencih, njihovem jeziku in Küzmičevem prevodu že gornjelужиški zgodovinar in jezikoslovec Karl Gottlob von Anton. Leipziški časopis *Allgemeiner litterarischer Anzeiger* je 8. julija 1797 objavil njegov članek *Nachricht von einem kleinen Slawischen Volke*, v katerem je predstavil Küzmičev *Nouvi zákon* in razmišljal o jezikovno-etnični pripadnosti prekmurskih Slovencev.

V razpravi se osredinjam na Antonov članek. Uvodoma povzemam zapise v periodičnem tisku in literarnozgodovinskih pregledih, ki so v kulturni javnosti in strokovnih krogih širili vednost o Küzmičevem prekmurskem prevodu *Nouvega zákona*, v nadaljevanju pa prispevek predstavlja in komentira pogloblitve Antonove ugotovitve o geografsko-etnični umeščenosti Slovencev med Rabo in Muro ter njihovem jeziku. Anton je najprej navedel podatke o razširjenosti prekmurskih Slovencev, nato pa izpostavil, da se njihov jezik razlikuje od jezika drugih Slovanov na Madžarskem, da v nasprotju s siceršnjim poimenovanjem Vandali sami sebe imenujejo Sloveni in da so v

njihovem jeziku opazne sledi stare cerkvene slovanščine. Po opisu Nouvega zákona si zastavi vprašanje o etnogenezi prekmurskih Slovencev in na podlagi razčlembe etnonimov Sloven-Vandal ter primerjave 1. vrstice iz 2. dela Janezovega evangelija v Japelj-Kumerdejevem in Küzmičevem prevodu zaključi, da so še najbliže avstrijskim Slovencem. V nadaljevanju svoje mnenje še precizira in doda, da se je prekmurski jezik sčasoma oddaljil od jezika kranjskih, štajerskih in koroških Slovencev ter se približal hrvaškemu, vendar ima tudi veliko nekajkavskih prvin. Za podkrepitev misli o sorodnosti Prekmurcev z avstrijskimi Slovenci v zaključku članka doda še nekaj fonetično-ortografskih analiz. Predstavitvi in razčlembi Antonovih ugotovitev je dodan prepis njegovega članka in prevod v slovenščino.

*300 let
rojstva Števana Küzmiča*

SEMANTIČNO-PRAGMATIČNI VIDIKI DALMATINOVEGA IN KÜZMIČEVEGA PREVODA MATEJEVEGA EVANGELIJA

Diana Košir, Znanstveno-raziskovalno središče Koper,
Garibaldijska ulica 1, SI 6000 Koper, diana.kosir@zrs-kp.si

V prispevku primerjam dva protestantska novozavezna svetopisemska prevoda: S. Matteusha Evangelij (*Biblia, Novi testament*, 1584) osrednjeslovenskega teologa Jurija Dalmatina in Evangyliom Szvétoga Mátaja (*Nouvi zákon*, 1771) prekmurskega duhovnika Števana Küzmiča. Dalmatin je kljub poznavanju grščine in hebrejščine v slovenski jezik prevajal po Luthrovem nemškem prevodu, Küzmič, prvi prevajalec *Svetega pisma* v prekmurščino, pa je bil tako tudi prvi, ki je za Slovence prevajal po grškem izvirniku. Poznal je protestantske svetopisemske prevode iz 16. stoletja in obstajajo domneve, da se je pri nekaterih jezikovnih vprašanjih oprl tudi na Dalmatinov prevod. Izhajajoč iz tega, da sta prevoda nastala s skoraj dvestoletnim razmikom, da sta prevajalca prevajala iz različnih jezikov, eden v osrednjeslovenski kranjski jezik, drugi pa v vzhodnoslovenki prekmurski jezi, sem lahko razlike (in sorodnosti) ob poznavanju zgodovinskega razvoja jezika opazovala na vseh jezikovnih ravneh. Ob revizijah Dalmatinovega prevoda so se iz *Biblije* umaknile nekatere nemške jezikovne izposojenke in se je jezik deloma izčistil, zato je pričakovano odstopanje tudi v obsegu nemških izposojenk in drugih nemških vplivov na pisno normo. V izbranem gradivu me bo zanimala leksikalna raven prevodov, predvsem njeni semantični in pragmatični vidiki. V okviru semantične analize bom analiziralas pomensko razlikovalno leksiko, npr. z dvojnično rabo in frekvenco rabe dvojnic pri posameznem prevajalcu glede na sočasno knjižnojezikovno izročilo, in sicer s pomočjo slovarjev *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (2011, 2014) in *Slovar stare knjižne prekmurščine* (2006, 2014), z vidika jezikovne pragmatike pa bom opazovala naklonskost (modalnost) jezika, ki se kaže skozi

rabo naklonskih glagolov in drugih jezikovnih sredstev v naklonski vlogi (predvsem nepolnopomenskih besednih vrst), ki modificirajo intenziteto zapisanega besedila, s tem pa mestoma razodevajo tudi odnos pisca do ubesedene predmetnosti oz. do naslovnika.

*300 let
rojstva Števana Küzmiča*

PREKMURSKO NAREČJE SLOVENSKEGA JEZIKA V RADGONSKEM KOTU V AVSTRIJI

Mojca Kumin Horvat, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 4, SI 1000 Ljubljana, mojca.horvat@zrc-sazu.si

V sklopu raziskovalnega projekta Raziskave ogroženih narečij v slovenskem jezikovnem prostoru (Radgonski kot, Gradiščanska, Hum na Sutli z okolico, Dubravica z okolico), ki se od leta 2021 izvaja na ZRC SAZU ISJ FR, so v letih 2022 in 2023 potekale terenske raziskave na območju Radgonskega kota in Gradiščanske v Avstriji. Za Radgonski kot smo v vseh petih vaseh, tj. v Žetincih – Sichelendorf, Potrni – Laafeld, Dedoncih – Dedenitz, Gorici – Goritz in Zenkovcih – Zelting, pridobili relevantno zvočno gradivo, primerno za dialektološke raziskave, na območju Gradiščanske pa avtohtonih narečnih govorcev prekmurskega narečja nismo našli.

Gradivo smo pridobili s pomočjo ciljno pripravljene leksično-fonetične vprašalnice, ki nam je omogočila nabor gradiva, primerne za neposredno primerjavo naglasnih in glasoslovnih značilnosti posameznih govorov ter njihovo klasifikacijo.

V sklopu projekta je bil naprej na podlagi gradiva za Slovenski lingvistični atlas, ki ga je v letu 1988 zbrala Zinka Zorko, izdelan fonološki opis govora kraja Žetinci – Sichelendorf, ki nam je služil kot referenčna točka za analizo novega gradiva. Na podlagi tipičnih razločevalnih lastnosti, ki prekmursko narečje delijo na dolinski, ravenski in gorički (s porabskim) govor, govora kraja Žetinci – Sichelendorf ni bilo mogoče enoznačno opredeliti, pač pa je ta na podlagi slušnega vtisa in razvoja dolgih in kratkih samoglasnikov ter na podlagi redkih odrazov deležniške končnice v m. sp. ed. prekmurski ravenski, na podlagi soglasniških in oblikoslovnih značilnosti pa se govor približuje slovenskogoriškemu narečju.

Z vidika klasifikacije slovenskih narečij se tako govori krajev v Radgonskem kotu le deloma povezujejo s krajevnima govoroma rojstnih vasi Števana Küzmiča (Strukovci) in Janoša Kardoša (Noršinci), ki sta sicer ravenska govora prekmurskega narečja, in sicer gre pri vseh govorih za podoben slušni vtis ter stičen razvoj dolgih in kratkih samoglasnikov.

TRUBARJEVO IN KÜZMIČEVO NAGOVARJANJE BRALCEV V PREDGOVORIH NJUNIH DEL

Vesna Mikolič, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Garibaldijska ulica 1,
SI 6000 Koper, vesna.mikolic@zrs-kp.si; Univerza v Trstu, Oddelek za humanistične študije,
Via del Lazzaretto Vecchio, 8, I 34123 Trst, vmikolic@units.it

V prispevku obravnavam predgovor Primoža Trubarja v njegovih delih *Katekizem* in *Abecednik* iz leta 1550 in predgovor Števana Küzmiča v njegovem delu *Vöre krsztsánszke krátki návuk* (1754). Glede na dvestoletni razmik med obema besediloma in delovanjem dveh evangeličanov v različnih prostorih, so razlike v njunem jeziku pričakovane. Medtem ko se Trubar že v tem besedilu odloči za naslonitev na osrednjeslovenski kranjski jezik, Küzmič ustvarja vzhodnoslovensko prekmursko različico. Ob omembi razlik v jeziku in posledično tudi pisavi se tako posvečam predvsem pragmatično-semantični primerjavi obeh besedil z vidika slogovnih postopkov in naklonskih sredstev, s poudarkom na jezikovnih izrazih intenzitete. Zanima me, koliko neposredno in s katerimi čustvenimi in spoznavnimi poudarki bralce nagovarjata pomembna slovenska evangeličanska pisca. Gre za isto besedilno vrsto, tj. predgovor h katekizmu, ki bralce nagovarja in spodbuja, da sledijo pravi krščanski veri. Zanima me, ali so tudi poudarki v predgovoru sorodni in ali lahko iščemo vpliv Trubarjevih prvih knjig na Küzmičevo delo, ali pa sta nasprotno časovna in prostorska razdalja preveliki, da med Trubarjem in Küzmičem ne bi prihajalo do razlik v odnosu do upovedenega in potencialnih bralcev.

OD PRIMOŽA TRUBARJA DO ŠTEVANA KÜZMIČA

Vlado Nartnik, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša,
Novi trg 4, SI 1000 Ljubljana, vladimir.nartnik1@guest.arnes.si

Letos se je primerno spomniti zaporedja dveh protestantskih slovenitev Svetega pisma nove zaveze. Leta 1582 je izšel Ta celi novi testament v prevodu Primoža Trubarja, leta 1771 pa Nouvi zakon ali testamentom v prevodu Števana Küzmiča. Od leta 1582 do leta 1771 je minilo 189 let ter od leta 1771 do leta 2023 še 252 let. Le da so Slovenci lahko brali Sveto pismo nove zaveze v domačem jeziku že za življenja svetega Metoda 700 let pred Trubarjevim prevodom. Eno in drugo je dalo dodatno širino in globino razvoju knjižne slovenščine.

Razvoj je med drugim razviden iz soočenja spregatve glagolov z deležji in deležniki v prevodu Metodove dobe nasproti soočenju spregatve glagolov z deležniki v Trubarjevem ter Küzmičevem prevodu 28. poglavju Matejevega evangelija.

V desetih vrsticah se podobnosti in razlike v rabi preddobnih in istodobnih oblik med Metodom (M), Trubarjem (T) in (K) Küzmičem kažejo v tem, da je bila za prvega značilna prevlada preddobnih oblik (P) nad istodobnimi oblikami (I), za drugega razvezovanje enih in drugih oblik (–), za tretjega pa ravnovesje preddobne oblike ednine tipa *pristoupivši* (P) in istodobnih oblik ednine tipa *govoreči* (I) ter istodobnih oblik množine tipa *idouče* (I) in preddobne oblike množine tipa *pristoupivše* (P):

	M	T	K
1	I	–	–
2	P	–	P
3	–	–	–
4	–	–	–
5	P	–	P
6	–	–	–

7	P	–	I
8	P	–	I
9	PI	–	IP
10	–	–	–

Kakor kaže, je soočenje spregatve glagolov z deležji in deležniki najprej služilo preddobni in istodobni členitvi stavkov ter polstavkov, obogatena z vezniki pa se je podana členitev nato razvila še v priredno ali podredno zložene povedi.

KÜZMIČEVI NASLEDNIKI REFORMATORJI

Leon Novak, škof Evangeličanske cerkve AV v Republiki Sloveniji,
Slovenska ulica 17, 9000 Murska Sobota, leon.novak@evang.si

Gibanje verske preнове šestnajstega stoletja oziroma reformacije je tudi v slovenskem prostoru pustilo globoke in trajne sledi, saj je posledično vplivalo na razvoj slovenskega jezika, književnosti, šolstva in ne nazadnje narodne identitete. Prvi zagovorniki, nosilci in vršilci te preнове so bili Primož Trubar, Adam Bohorič, Sebastijan Krelj in Jurij Dalmatin. Njegov prevod Svetega pisma v slovenski jezik z letnico 1584 je uvrščen na 12. mesto med sodobnimi evropskimi jeziki ter je obenem eden največjih prevajalskih in kulturnih podvigov v zgodovini Slovencev.

Podobnemu razvoju sledimo tudi na ozemlju današnjega Prekmurja, kjer je evangeličanski duhovnik Franc Temlin leta 1715 za svoje prekmurske rojake med Muro in Rabo pripravil za tisk mali katekizem (*Mali katechismus*, 1715), ki velja danes za prvo znano tiskano knjigo, »preloženo na slovenski jezik«. Nekaj desetletij pozneje, leta 1771, izide prevod Nove zaveze Svetega pisma (*Nouvi zákon*, 1771), ki ga je pripravil njegov stanovski sodelavec Števan Küzmič, s čimer je tudi postavil temelj prekmurskemu knjižnemu jeziku.

Prekmurski evangeličanski duhovniki 19. stoletja pa so poleg verske literature izdajali tudi učno gradivo za šolske potrebe. Evangeličanske šole med Muro in Rabo so obiskovali fantje in dekleta po štiri leta in več, ne glede na premoženjsko stanje staršev. Otroci so se učili predvsem katekizma in cerkvenih pesmi, branja in pisanja pa tudi matematike (aritmetike), vzgajali so jih za pošten način življenja. Pouk je potekal v domačem ljudskem, to je prekmurskem jeziku, in ne v latinskem ali madžarskem jeziku, ki sta prevladovala v tedanjem ogrskem delu Kraljevine. Osnovne šole med Muro in Rabo niso bile pomembne samo za razvoj protestantizma, pomembne so bile

za splošni izobrazbeni, kulturni in narodnostni razvoj Slovencev pod tujo oblastjo. K temu so svoj delež prispevali številni evangeličanski duhovniki, ki so obenem tudi Küzmičevi nasledniki reformacije.

*300 let
rojstva Števana Küzmiča*

DOVOLJENE PROTESTANTSKE CERKVE POD HABSBUŹANI

Vincenc Rajšp, Slovenski inštitut na Dunaju, <http://www.si-dunaj.at/sl/contact>,
vincenc@rajsp.si

V referatu predstavljam evangeličanske verske skupnosti, ki so obstale na področjih, ki so jim vladali Habsburžani. Za pomiritev med protestanti luteranske smeri in katoličani je bil na državnem zboru Svetega rimskega cesarstva v Augsburgu leta 1555 sprejet zakon *Augsburški verski mi*, leta 1612 pa je bil dodan še *Cuius regio eius religio* v smislu, da vladar odloča o veri na svojem ozemlju. To pa ni veljalo za državna mesta, kjer je zakon dovoljeval obe konfesiji. Katoliškim vladarjem, tj. Habsburžanom, tega ni uspelo v celoti uresničiti, medtem ko so bili protestantski vladarji uspešnejši glede katoličanov in katoliških teritorijev. Z westfalskim mirom po tridesetletni vojni leta 1648 so bile v Šleziji, na področju, ki je pripadlo Habsburžanom, dovoljene protestantske skupnosti, in sicer t. i. cerkve miru (Friedenskirchen) s tremi znamenitimi cerkvami: Głogów (Glogau), Jawor (Jauer) in Świdnica (Schweidnitz). Zaradi različnih zgodovinskih okoliščin se je kasneje uveljavilo še več vrst dovoljenih protestantskih cerkva v Šleziji po altranstadski konvenciji 1707/09, npr. milostne cerkve (Gnadenkirchen) in vrnjene cerkve (Rezesskirchen).

Drugачen je bil razvoj v državi Ogrski, kjer Habsburžani niso uspeli uveljaviti svojih katoliških zahtev. To se je zgodilo šele s prepovedjo protestantov leta 1671, vendar ni dolgo vzdržala in je bila na deželnem zboru v Šopronu (Ödenburg) leta 1681 omiljena s sklepom o artikularnih mestih, kjer je bilo dovoljeno protestantsko bogoslužje. Več artikularnih mest je bilo na Slovaškem. Bolj prizadeti so bili evangeličani v Prekmurju, ki so izgubili svoje cerkve in so bili primorani odhajati k bogoslužju v artikularna mesta, ki so bila zunaj njihovega domačega okolja. Pomembni sta bili predvsem Šurd, kjer je deloval kot predikant Števan Küzmič, in tam prevedel *Nouvi zákon*, in Nemes

Csóu/Čobin. Po objavi tolerančnega patenta cesarja Jožefa II. leta 1782 so bile ponovno organizirane tudi protestantske občine in cerkve med Slovenci v Prekmurju, v Puconcih, Križevcih in na Hodošu.

*300 let
rojstva Števana Küzmiča*

KÜZMIČEVO DELOVANJE V ARTIKULARNIH KRAJIH

Klaudija Sedar, Zavod Primoža Trubarja Murska Sobota, Slovenska ulica 17,
SI 9000 Murska Sobota; klaudija.sedar@guest.arnes.si;

Števan Küzmič je bil rojen v času, ko je protireformacija v nekdanji Slovenski krajini oziroma sedanjem Prekmurju dosegala svoj vrhunec. Po študiju teologije, ki ga je končal v Bratislavi, in posvetitvi v evangeličanskega duhovnika, je nastopil službo učitelja v kraju Nemescsó (1751) in tam ostal štiri leta, zatem pa nastopil službo duhovnika v Šurdu (1755), kjer je služboval vse do smrti leta 1779. Deloval je torej v dveh t. i. artikularnih krajih, določenih z zakonom leta 1681, ki je protestantom zagotovil določene verske svoboščine v zameno za cerkve, ki so ostale v lasti katolikov. Prekmurkim evangeličanom sta bila v Železni županiji določena kraja Nemescsó/Čoba in Celdömölk, v Šomodski županiji kraj Šurd. Kalvincem v Železni županiji pa je bil določen kraj Felső Ör in v Zalski županiji kraj Szilyágyu. Ti artikularni kraji so se razvili v pomembna evangeličanska središča, zato so tja radi odhajali tudi prekmurški evangeličanski duhovniki in učitelji. Števan Küzmič je v kraju Nemescsó/Čoba deloval kot učitelj, v kraju pa je bil zagotovo od leta 1630, ko je tam omenjen prvi duhovnik, stala že cerkev v tedaj že cvetoči gmajni. V Šurdu se cerkvena občina omenja že leta 1625, imena duhovnikov pa so znana od leta 1650. Küzmič je vse življenje deloval med prekmurskimi izseljenci, ki so se izselili v bližino artikularnih krajev, in za svoje rojake, ki so ostali na rodni grudi in so ohranjali svojo vero v krogu družine in na skrivaj v skupnosti. Tam je v maternem jeziku pripravil abecednik, katekizem, nauk krščanske vere, prevod Nove zaveze (najverjetneje tudi Stare, a je izgubljena) in pesmarico, ki je bila izdana po njegovi smrti. Kot pastir je nadaljeval delo svojih predhodnikov ter povezoval pripadnike Luthrovega nauka v nekdanji Slovenski krajini oz. današnjem Prekmurju, jih opismenjeval ter vzgajal v verskem, duhovnem, narodnostnem in splošno kulturnem duhu. Pri tem ga je vodila velika ljubezen do slovenstva in domačega jezika in temu je tudi

posvetil svoje življenje. V prispevku izpostavljam predvsem artikularna kraja, v katerih je deloval, in tamkajšnje cerkveno, družbeno in splošno življenje.

*300 let
rojstva Števana Kuzmiča*

O PRIIMKU KÜZMIČ

Marko Snoj, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana;
ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 2, SI 1000 Ljubljana,
marko.snoj@zrc-sazu.si

Priimek *Küzmič* je izvorno prekmurski, na kar opozarja že njegova pisna podoba. V Pomurski statistični regiji je njegovih nosilcev 20, v vseh drugih statističnih regijah, v katere je migriral iz matičnega Prekmurja, pa skupaj devet. Besedotvorno je manjšalnica krstnega imena *Küzma*, torej je bil njegov prvi nosilec poimenovan kot ‘mali *Küzma*’, tj. ‘*Küzmov sin*’. Različica *Kuzmič* brez pisno izražene palatalne izreke ima danes 288 nosilcev, od teh jih 177 živi v Pomurski statistični regiji. Krstno ime *Küzma* je prekmurska uresničitev svetniškega imena, ki se zahodneje pojavlja kot *Kozma* in *Kozem*. Slednje se ohranja v priimku *Kosem* s pisno dvojnico *Kosm*, ki je ob pravopisni reformi v prvi polovici 20. stoletja obdržal bohoričični zapis s *s* namesto *z*. Substitucija *z u* namesto pričakovanega *o* potrebuje dodatna pojasnila, saj verjetno ni neposredno povezana s prav tako substitucijo v ruskem krstnem imenu *Kuz'má*, ki je prevzeto neposredno iz grščine. Naše rojstno ime je nedvomno prevzeto po zahodni poti, tj. (prek nemščine ali romanskih idiomov) iz latinščine, to pa iz grškega *Kosmās*, ki so ga Grki razumeli v pomenu ‘kdor je urejen, okrašen’. Ime je namreč izpeljano iz občnega samostalnika *kósmos*, ki v antiki pomeni ‘red, urejenost, okras’, kasneje pa tudi ‘svetovni red’ in ‘svet’. Ime zdravnika svetega Kozme, ki je skupaj z bratom (verjetno dvojčkom) Damijanom, prav tako zdravnikom, umrl mučeniške smrti okrog leta 287 v Ajgeji v Kilikiji, je bilo, sodeč po številnih priimkih, npr. *Kosmos*, *Kosmus*, *Kosman*, *Kozmos*, *Kozmus*, *Kozman*, nekdanj domnevno pogostejše krstno ime. Po tem svetniku je poimenovana tudi gorička vas *Kuzma*. Njeno lokalno ime *Kúzdobljan* je verjetno nastalo po patrociniju *Kuz(ma in) Domjan* z disimilatorno spremembo *m* v *b* pred izpadom drugega zloga prvega imena.

OGIJA ŠTEVANA KÜZMIČA MED IZVIRNOSTJO IN TRADICIJO

Fanika Krajnc-Vrečko, Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, Teološka knjižnica
Maribor, Sokolska ulica 38, SI 2000 Maribor, fanika.vrecko@gmail.com

Prekmurski reformator Števan Küzmič je v predgovorih k svojim tiskanim delom in v katekizmu izpovedal svoj odnos do prekmurskega človeka, ki mu želi posredovati božjo besedo v njemu razumljivem jeziku, da bi ta lažje vzpostavil svoj odnos do te besede in do Boga, ki naj ga spremlja v njegovih stiskah od rojstva pa vse do smrti. Poglavitni razlog v odločitvi za prevodna dela temeljnih krščanskih besedil, kot sta katekizem in *Sveto pismo*, vidi avtor v pomanjkanju slovenskega duhovnega pisanja zaradi težavnosti jezika, vendar pa tudi zaradi lenobe, ki človeku onemogoča potrebo po duhovnih dobrinah, saj je v duši pokvarjen in vreden pomilovanja. Naslovnik katekizma, to je prekmurski človek, je po Küzmiču neuk, len, glavna skrb so mu telesne dobrine, o duhovnem življenju in pravi veri pa ne ve ničesar, razen tega, da se sam ima za kristjana. Prav zato ne more vzpostaviti pristnega odnosa z Bogom, ki ga lahko odreši in mu po svoji neskončni milosti da nesmrtno življenje. Z vzpostavitvijo pravega odnosa z Bogom more človek vzpostaviti tudi pristnejši odnos do sebe in do sočloveka, zato je toliko bolj potrebno globlje razumevanje vere in temeljnih teoloških resnic. V predgovorih k posameznim knjigam *Nouvega zakona* je Küzmič največkrat v vlogi razlagalca zgodovinskih okoliščin nastanka posameznik besedil. Vrhunec njegove teologije pa je v predgovoru Pavlovega Pisma Rimljanom, kjer razlaga osnovne verske resnice za pravo razumevanje vere in človekovega odnosa z Bogom. V omenjenih besedilih moremo iskati vsebinske podobnosti s predhodniki, tako z začetnikom luteranstva, ki mu je Küzmič nedvomno pripadal, kot s slovenskimi reformatorji Trubarjem in Dalmatinom. V njegovem odnosu do Boga in človeka pa, tako predvidevamo, je moč najti tudi izvirno avtorjevo teološko utemeljitev.

JEZIK KÜZMIČEVIH PESMI V *VÖRE KRŠČÁNSKE KRÁTKEM NÁVUKU*

Nina Zver, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, nina.zver@um.si

Števan Küzmič je pomembna osebnost v zgodovini Prekmurja. Odločilno je prispeval k razvoju prekmurskega jezika, ohranjanju slovenstva ter skrbel za versko vzgojo prebivalstva na tem območju. Izmed njegovih natisnjenih del sta ohranjena le katekizem *Vöre krsztsánszke krátki návuk* (1754) in *Nouvi zákon* (1771). Katekizem *Vöre krsztsánszke krátki návuk* obsega 22 uvodnih strani in 275 strani besedila. Del tega katekizma je tudi 19 pesmi, prevedenih iz nemščine in madžarščine. Gre za »skromne začetke prekmurskih protestantskih pesmi«, ki pa imajo pomemben verski in kulturni pomen za prekmursko evangeličansko skupnost. Küzmič je pripravljaval tudi samostojni natis teh pesmi, v katerega bi vključil še prekmursko rokopisno pesniško tradicijo, vendar je njegovo delo zaradi prehitre smrti dokončal njegov naslednik v Šurdu, Mihal Bakoš. Küzmič je za katekizem skrbno izbral črkopis, ki se je sicer naslanjal na madžarski način zapisovanja fonemov, vendar je skušal z njim posnemati prekmursko izgovarjavo. Nekoliko nedosledno je izbiral grafeme za označevanje samoglasniških dolžin in kračin, saj je v obeh primerih rabil tako ostrivec kot krativec. Glasoslovje v pesmih je prilagojeno ravensko-gorički različici prekmurskega narečja, kar dokazuje Küzmičevo poznavanje in poglobljeno razumevanje jezikovnih značilnosti tega območja. Oblikoslovje je precej arhaično: mdr. so izpričani končnica *-mi* v orodniku množine moškega spola, zvalnik (*Goszpodne, Bo'ze*), končnica *-n* srednjepolskih samostalnikov (*bremen*), trde pridevniške končnice (*-oga, -om*), okrnjene oblike svojilnih pridevnikov (*ma, tva, tvega*), dolge glagolske oblike *biti* (*jefzi 'si' in jeszte 'je'*), *boudem, boude*), pripona *-no-* glagolov II. vrste (*Vtrgnoti, Czuknoti, Zdignoti*). V Küzmičevih pesmih so izražene razne skladske posebnosti, značilne za starejšo prekmursko književnost. Avtor je

uporabljal svojilni rodilnik, desni samostalniški prilastek, stavljaj je člen pred samostalnik in upošteval tudi narečno značilen besedni red naslonk pri zanikanju. Retorična vprašanja, vzkliki, nagovori, ponavljanja, inverzije, ukrasni pridevki in pripevi prispevajo k bogatosti in izraznosti njegovih prevodnih pesmi. Besedje v pesmih je večinoma arhaično vzhodnoslovensko, vendar se pojavljajo tudi besede in izrazi, ki so bili prevzeti iz nemščine in madžarščine, ter izpeljanke iz nemških in madžarskih osnov. Pogosti so glagolski kalki, sestavljeni iz smernih prislovov in glagolov.

Njegov prispevek k ohranjanju in razvoju prekmurskega jezika ter krejitvi kulturne identitete prebivalcev tega območja ostaja neprecenljiv del prekmurske kulturne dediščine.

*300 let
rojstva Števana Küzmiča*

Ob tristoletnici rojstva Števana Küzmiča
Zbornik povzetkov

Uredil

Marko Jesenšek

Slika na naslovnici

Akad. slik. Igor Banfi

Založila in izdala

Evangeličanska cerkev AV v Republiki Sloveniji

Zavod Primoža Trubarja Murska Sobota

Razmnoževanje

ArMa; Murska Sobota, Ljubljana, oktober 2023

Naklada

100 izv.

